

Pomnik Zagłady Litzmannstadt Getto

Kategorie: Miejsca

Pomnik powstały w latach 2004–2005 na części (około 10%) terenu dawnej stacji kolejowej getta (vide Stacja Radegast), zaprojektowany przez Czesława Bieleckiego i Marię Twardowską. Pomnik-stacja Radegast jest formą tzw. założenia pomnikowego, na które składa się pomnik wraz z bazą towarzyszącą – budynkami o funkcjach użytkowych, czyli oprócz oczywistego przeznaczenia upamiętniającego przyjmuje ono funkcje przekazu informacyjnego, realizującego cele edukacyjne.

Pomnik zawiera kilka symbolicznych elementów. Zachowany budynek magazynowy został wraz z rampą zrekonstruowany z przeznaczeniem na część wystawienniczą. Przywrócono mu oryginalny układ pomieszczeń na dole oraz zewnętrzną bryłę budynku, odwzorowując niemieckie plany z 1941 r. Na jego zewnętrznych ścianach zawieszono białe tablice z nazwą Radegast, napisaną czcionką szwabachą. W środku budynku umieszczono wydrukowane na siatkach zdjęcia z wystawy Fundacji Shalom pt. „I znowu widzę ich twarze” (przedstawiające grupy osób pochodzenia żydowskiego z Łodzi i okolic z okresu przedwojennego). Od 2009 r., po objęciu opieką miejsca przez Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi, prezentowane są w nim ekspozycje stałe i czasowe.

Od strony północnej pomnika na torze kolejowym ustawiono lokomotywę parową oraz wagony, zgodnie z historycznym kierunkiem deportacji. Parowóz niemiecki wojennej produkcji serii „52” z podberlińskiej fabryki Berliner Maschinenbau AG, vorm. L. Schwartzkopff, wyprodukowany w 1944 r., po wojnie eksploatowany pod polskim oznakowaniem „Ty2” z numerem bocznym 702 (Ty2-702), trafił tam po restylizacji ze skansenu kolejowego w Karsznicach koło Zduńskiej Woli. Do parowozu dołączone są trzy kryte wagony towarowe typu A2, pochodzące z pierwszej połowy XX w. Są stylizowane na niemieckie i podobne do tych, które służyły w okresie deportacji ludności getta łódzkiego. Zostały sprowadzone z Cukrowni Leśmierz (woj. łódzkie) w 2004 r.

Całość budynku jest otoczona od strony południowej murem, na którym umieszczono tablice upamiętniające. Są to znajdujące się obok furtki z wykutą gwiazdą Dawida: tabliczki z nazwami darczyńców, tablice upamiętniające Żydów przywiezionych z zagranicznych miast, inskrypcja o inicjatorze, wykuta w betonie krótka historia obiektu, tablica Pamięci Dzieci Getta oraz tablice darczyńców. Od strony wschodniej kompleks jest zamknięty symbolicznymi macewami z nazwami wybranych obozów zagłady i koncentracyjnych, do których wysiedlano bezpośrednio lub pośrednio Żydów z getta. Oprócz czterech obozów koncentracyjnych: Stutthof, Ravensbrück, Sachsenhausen (Oranienburg) i Gross-Rossen znajdują się także dwa obozy zagłady: Kulmhof am Ner (vide) oraz Auschwitz-Birkenau (vide). Wszystkie nazwy – tak jak w przypadku stacji Radegast – zostały napisane czcionką gotycką – szwabachą. W betonie pod nazwami wyryto również uniesione do góry ręce – symbol bezradności i wołania o pomoc.

Najbardziej monumentalną częścią pomnika jest tzw. Tunel Deportowanych, budynek ukończony w 2005 r., wzniesiony na linii śladu gettowego toru kolejowego. Na jego początku znajduje się historyczna szyna z toru nr 2 wraz z oryginalnym napisem „Krupp 1939”. Jej przedłużenie w sposób symboliczny zostało umieszczone na suficie w postaci stalowych belek. Tunel wykonano z płyt betonowych, ma długość 160 m, na zewnątrz wykute są lata trwania II wojny światowej (szwabachą, chronologicznie od wschodu do zachodu, co wymusza początek zwiedzania), w środku liczby te uzupełniono najważniejszymi faktami z życia Łodzi/Litzmannstadt z danego roku. Wszystkie napisy w obrębie pomnika sporządzono w językach polskim, hebrajskim i angielskim. W środku na ścianach znajdują się ułożone chronologicznie kopie wybranych list transportowych osób wsiedlonych lub wysiedlonych do/z getta (zawierają około 34 tys. nazwisk; puste kartki oznaczają symbolicznie niezachowane listy transportowe) wraz z przedmiotami ofiar Zagłady znalezionymi w obozie zagłady w Chełmnie nad Nerem podczas prac archeologicznych w latach 1997–2005 (np. guziki, elementy ceramiki itp.). Zastosowana specjalna technologia włączania światła uruchamianego wraz z przemieszczaniem się zwiedzających i gasnącego tuż za ich plecami ma za zadanie wprowadzać w sytuację ofiary, przepełnionej strachem. Tunel zwęża się ku znajdującemu się na końcu tzw. Holu

Miast, gdzie na ścianach znajdują się nazwy wszystkich miast (51 miejscowości), skąd przywieziono do Łodzi ludność pochodzenia żydowskiego (na ścianie północnej znajdują się miasta polskie, na zachodniej zaś miasta zagraniczne). Zastosowano tu podobną grę światła, oświetlających po kolei poszczególne miasta. W środku pomieszczenia, tuż pod światłem Kolumny, znajduje się znicz zapalany z okazji uroczystości upamiętniających. Wychodząc na zewnątrz, zwiedzający widzą, że Hol Miast znajduje się w Kolumnie Pamięci. Konstrukcja ma wysokość 25 m i jej kształt nawiązuje do złamanej kolumny doryckiej – jest to symbolika zaczerpnięta ze sztuki cmentarnej (używanej również w tradycji żydowskiej). Motyw złamanej kolumny oznacza nagle przerwane życie. Nad wejściem do niej znajduje się treść V przykazania Dekalogu w języku polskim, hebrajskim i angielskim – Nie zabijaj. O Tunelu Deportowanych tak pisze jego autor: „Z którejkolwiek strony wejdziemy do tego makabrycznego pociągu – tunelu historii – i tak dotrzemy do symboli męczeńskiej śmierci – komina lub macew z nazwami docelowymi stacji zagłady”¹.

Realizacja projektu jest utrzymana w surowej, ascetycznej estetyce, podkreślonej przez dobór materiałów – rozbiórkowa cegła, skorodowane profile stalowe, beton. Jak stwierdza autor koncepcji:

„Cała instalacja ma pokazywać skalę i rzemiosło zagłady. Przypominać, jak niewiele trzeba, żeby zabić dziesiątki tysięcy ludzi”².

Teren wokół budynku magazynowego jest wyłożony brukiem. Od strony czynnych torów kolejowych relief drutu kolczastego na Tunelu łączy gwiazdę Dawida z nazwą Radegast, co ma uświadamiać pasażerom przejeżdżających pociągów, że mijają miejsce szczególne.

Omawiany zespół pomników powstał z inicjatywy prezydenta miasta Jerzego Kropiwnickiego oraz przewodniczącego Międzynarodowej Rady Oświęcimskiej Władysława Bartoszewskiego, jego budowę wsparły finansowo osoby prywatne, władze miast i firmy, m.in. premier Marek Belka oraz rząd RP, ocalały Josef Buchmann, władze Wiednia, Frankfurtu nad Menem, Tel Awiwu, Luksemburga, Przedsiębiorstwo Budownictwa Ogólnego w Łodzi, Siemens Spółka z o.o., Skanska S.A., władze samorządowe.

Pomnik Zagłady jest przede wszystkim miejscem uroczystości upamiętniających likwidację getta (vide Rocznicą likwidacji Litzmannstadt Getto), odbywających się co roku w dniu ostatniego transportu do obozu Auschwitz-Birkenau (29 sierpnia, gdy data przypada w sobotę-szabat, obchody są przesuwane).

Izabela Terela

Przypisy

1. C. Bielecki, Więcej niż architektura. Pochwała eklektyzmu, Olszanica: Wydawnictwo Bosz, 2006, s. 56.
2. Ibid., s. 63.

Źródła

C. Bielecki, Więcej niż architektura. Pochwała eklektyzmu, Olszanica: Wydawnictwo Bosz, 2006; I. Grzesiuk-Olszewska, Polska rzeźba pomnikowa w latach 1945–1995, Warszawa: Neriton, 1995; M. Jerczyński, Łódź-Radogoszcz stacja-pomnik, „Świat Kolei” 2005, nr 12, s. 16–21; Pomniki wojenne. Formy, miejsca, pamięć, red. M. Domański, T. Ferenc, Łódź: Akademia Sztuk Pięknych im. W. Strzemińskiego w Łodzi, 2015; Upamiętnienie Żydów łódzkich 2003–2005. Raport z działań upamiętniających żydowskie dziedzictwo Łodzi, Łódź: Urząd Miasta Łodzi, 2004.

Tagi

deportacje edukacja upamiętnienie

Data aktualizacji: 30-07-2026

Data dodania: 24-04-2025